

Η δημιουργία της Αθηναϊκής Δημοκρατίας

Κοίταξε χαμογελαστός τα ανήσυχα μέλη του πανίσχυρου ιερατείου κι αποφάσισε πως ήταν ώρα να τα καθησυχάσει:

«Η συμφωνία είναι σεβαστή», είπε: «Δεν πρόκειται να ζητήσω ούτε δραχμή πάνω από τα τριάντα τάλαντα, που λέει το συμβόλαιο. Το μάρμαρο το προσφέρουν οι Αλκμεωνίδες στον θεό Απόλλωνα».

Φυσικά και δεν το κατάπιαν. Οι εργολάβοι αναλαμβάνουν δουλειές με σκοπό να κερδίσουν. Όχι να μπουν μέσα. Και ο Κλεισθένης ήταν φανερό πως θα έβαζε κι από την τσέπη του, αν έλεγε την αλήθεια. Ο ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς είχε καταστραφεί από πυρκαγιά, το 548 π.Χ. Πάνω από τριάντα χρόνια αργότερα, ο Αθηναίος Αλκμεωνίδης Κλεισθένης πήρε τη δουλειά αναλαμβάνοντας να κατασκευάσει καινούριο. Θα κόστιζε στο ιερατείο τριάντα τάλαντα και θα χτιζόταν με πωρόλιθο, που αφθονεί στην περιοχή. Όμως, έκπληκτοι οι άνθρωποι του μαντείου έβλεπαν τους υποτακτικούς του εργολάβου να φέρνουν και να ξεφορτώνουν πανάκριβο παριανό μάρμαρο. Και τα περί προσφοράς δεν τα τρώγανε. Τους Αθηναίους τους ήξεραν καλά. Μπήκαν στο ψητό:

«Τι αντάλλαγμα ζητάς;».

Ο Κλεισθένης προσβλήθηκε:

«Αντάλλαγμα εγώ; Πώς είναι δυνατόν;».

Του εξήγησαν ότι το μαντείο των Δελφών δεν μπορούσε να αισθάνεται υποχρεωμένο στον

καθένα, έστω κι αν αυτός ήταν ο Κλεισθένης της φημισμένης γενιάς των Αλκμεωνιδών. Το πράγμα έπρεπε να ξεκαθαριστεί «εδώ και τώρα». Ο Αθηναίος επέμενε ότι δεν έμπαινε θέμα ανταλλάγματος. Μόνο μια μικρή παράκληση είχε να υποβάλει κι, αν θέλανε, την ικανοποιούσαν. Αν όχι, δε θα πείραζε. Του ζήτησαν να γίνει πιο σαφής. Τους έσκασε το μυστικό:

«Τίποτα δύσκολο και τίποτα παράνομο. Απλά, όποτε έρχονται εδώ Σπαρτιάτες για να ζητήσουν χρησμό, κάποιος να προσθέτει στα λόγια της Πυθίας μια μικρή φράση: Η Σπάρτη να βοηθήσει τους Αθηναίους να διώξουν τον δικτάτορα Ιππία».

Το μάρμαρο της Πάρου ήταν ξακουστό. Οι άνθρωποι του ιερατείου το έβλεπαν και ήδη φαντάζονταν τον ναό του Απόλλωνα ντυμένο μ' αυτό ν' αστράφτει στο φως του ήλιου. Το αντάλλαγμα δεν τους κόστιζε τίποτα. Έτσι κι αλλιώς, οι Δελφοί πάντα είχαν τη φήμη ότι δεν πολυχώνευαν τους τυράννους. Συμφώνησαν. Ο Κλεισθένης μπορούσε να υπερηφανεύεται ότι ήταν ο πρώτος Αθηναίος που κατάφερε να δωροδοκήσει έναν θεό. Τον Απόλλωνα!

Στηριγμένος στα όπλα των Θεσσαλών «λυκοπόδαρων» μισθοφόρων του, ο Ιππίας είχε εγκαταστήσει στυγνή δικτατορία στην Αθήνα. Αφότου το 514 π.Χ. οι τυραννοκτόνοι Αρμόδιος και Αριστογείτων κατάφεραν να σκοτώσουν τον αδερφό του, Ιππαρχο, ο Ιππίας έγινε ακόμα πιο καταπιεστικός. Τα βασανιστήρια μπήκαν στην ημερήσια διάταξη, ενώ οι φόροι για να εξασφαλιστούν χρήματα για τη φρουρά του ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Φορολόγησε εξώστες, εξωτερικές σκάλες, περιβόλους σπιτιών, ακόμα και τις γεννήσεις και τους θανάτους. Μια εξέγερση που ετοιμάζε ο ευπατρίδης Κήδων, προδόθηκε. Ένα σώμα εθελοντών και φυγάδων του καθεστώτος, που οργάνωσαν οι Αλκμεωνίδες, εξολοθρεύτηκε από τους μισθοφόρους στο Λειψύδριο, στα νότια της Πάρνηθας. Ο Κλεισθένης κατέφυγε στην παλιά τέχνη των Αθηναίων: Τη δωροδοκία.

Οι χρησμοί της Πυθίας εξακολουθούσαν να είναι δυσνόητοι και διφορούμενοι. Όταν, όμως, απευθύνονταν σε κάποιον Σπαρτιάτη, συμπληρώνονταν με τη σαφέστατη παρότρυνση: «Η

Σπάρτη πρέπει να βοηθήσει τους Αθηναίους να διώξουν τον τύραννο». Με το «πες πες», στη Λακωνία άρχισε να δημιουργείται ρεύμα κατά του Ιππία, παρ' όλο που αυτός ήταν κολλητός με τους εκεί βασιλιάδες. Οργανώθηκε ένα εκστρατευτικό σώμα με αρχηγό τον Αγχίμολο, επιβιβάστηκε στα πλοία και κατευθύνθηκε στο Φάληρο. Όσο να γίνουν όλ' αυτά, ο Ιππίας ειδοποίησε τους φίλους του στη Θεσσαλία. Κατέφθασε ο ταγός Κινέας με χίλιους καβαλάρηδες. Ο τύραννος έβαλε και ξεριζωσαν όλα τα δέντρα από την παραλία του Φαλήρου, ώστε να δημιουργηθεί ανοιχτή πεδιάδα. Όταν οι Σπαρτιάτες αποβιβάστηκαν, το θεσσαλικό ιππικό έπεσε πάνω τους και τους τσάκισε. Ο Αγχίμολος σκοτώθηκε στη μάχη κι, όσοι σώθηκαν, γύρισαν με τα πλοία στη Σπάρτη.

Έγινε χαμός. Ο λαός ζητούσε εκδίκηση. Ο βασιλιάς Κλεομένης μπήκε επικεφαλής του στρατού κι έφτασε στην Αττική με γοργή πορεία. Η μάχη έγινε στον κάμπο ανάμεσα στα Μέγαρα και την Ελευσίνα και οι Θεσσαλοί κατατροπώθηκαν. Ο Κινέας το έσκασε στην πατρίδα του, ο Ιππίας και οι μισθοφόροι του οχυρώθηκαν στην ακρόπολη. Σπαρτιάτες κι αθηναϊκός λαός τους πολιορκησαν. Ο Ιππίας θέλησε να φυγαδεύσει την οικογένειά του αλλά τον πήραν χαμπάρι, συνέλαβαν τους φυγάδες και τον υποχρέωσαν να δεχτεί συμφωνία. Ήταν το 511 με 510 π.Χ., όταν ο τύραννος εγκατέλειψε την Αθήνα και κατέφυγε στο Σίγειο, όπου ηγεμόνευε ο ετεροθαλής αδερφός του, Ηγησίστρατος, ως υποτελής των Περσών.

Οι φυγάδες και οι εξόριστοι ξαναγύρισαν στην Αθήνα. Μαζί τους και οι Αλκμεωνίδες με αρχηγό τον Κλεισθένη. Τρεις νόμοι πέρασαν με συνοπτικές διαδικασίες. Διαγραφή από τους καταλόγους πολιτών όλων εκείνων που είχαν γίνει Αθηναίοι παράνομα, στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων όλων εκείνων που είχαν στηρίξει την δικτατορία και απαγόρευση των βασανιστηρίων. Όμως, στις εκλογές για την ανάδειξη νέου επώνυμου άρχοντα, ο Κλεισθένης έχασε. Τις κέρδισε ο επικεφαλής των αριστοκρατών, Ισαγόρας. Ο Κλεισθένης δεν πτοήθηκε. Ως απλός πολίτης, εισηγήθηκε στην εκκλησία του δήμου σειρά μέτρων που καταργούσαν την οργάνωση του κράτους με βάση τις φατρίες κι αναδείκνυαν τον πολίτη ενεργό κύτταρο της πόλης, ενώ παράλληλα πρότεινε τη δημιουργία της Βουλής των 500, που θα εκλέγονταν και ουσιαστικά θα κυβερνούσαν. Οι προτάσεις του εγκρίθηκαν κι έγιναν νόμοι του κράτους. Ήταν το 508 π.Χ. κι έτσι γεννήθηκε στην Αθήνα η Δημοκρατία.

Ο Ισαγόρας γρήγορα κατάλαβε ότι βρέθηκε με έναν τίτλο χωρίς αντίκρισμα. Η εξουσία είχε περάσει στη Βουλή και στην εκκλησία του δήμου. Ο επώνυμος άρχοντας είχε μεταβληθεί σε διακοσμητικό στοιχείο. Κατέφυγε στο απόλυτο όπλο των Αθηναίων:

Το μυστικό στη δωροδοκία είναι να γνωρίζει ο δωροδοκών, ποιες ακριβώς είναι οι ανάγκες του δωροδοκούμενου. Τι θα ήθελε να έχει και του λείπει. Σ' αυτό, οι αρχαίοι Αθηναίοι ήταν άφθαστοι. Σήμερα, λέμε πως όλα έχουν την τιμή τους. Τότε, ακολουθούσαν το πιο σωστό, ότι όλοι έχουν κάποια ανάγκη. Η Πυθία ήθελε ωραίο κι ακριβό ναό. Ένας βασιλιάς, όμως, ποια ανάγκη μπορούσε να έχει; Ο Ισαγόρας δε δυσκολεύτηκε να βρει, τι θα έκανε, προκειμένου να εξασφαλίσει τα όπλα του βασιλιά της Σπάρτης.

Η σύζυγος του Κλεομένη ήταν εκείνο τον καιρό έγκυος. Ανήκε και στην κατηγορία των γυναικών που δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να τις πει όμορφες. Αντίθετα, η σύζυγος του Ισαγόρα ήταν καλλονή ονομαστή για την ομορφιά της. Ο Κλεομένης εντυπωσιάστηκε όταν την είδε και ο Ισαγόρας δεν είχε κανένα ενδοιασμό. Σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, ο βασιλιάς τα έφτιαξε με την κυρία του Ισαγόρα κι ο Ισαγόρας πήρε την εξουσία της Αθήνας με τα όπλα του Κλεομένη.

Αρχικά, εξόρισε την οικογένεια των Αλκμεωνιδών και τον αρχηγό της Κλεισθένη με το σκεπτικό ότι ήταν «εναγείς», βαρύνονταν δηλαδή με τη σφαγή των οπαδών του επαναστάτη Κύλωνα. Το ότι η σφαγή είχε γίνει περίπου 130 χρόνια πριν, αποτελούσε λεπτομέρεια. Ο Κλεισθένης ξαναπήρε τον δρόμο της εξορίας, ενώ ο Ισαγόρας έβαλε τον Κλεομένη να διώξει κι άλλες 700 οικογένειες αντιπάλων του. Μετά, θέλησε να καταργήσει την εκλεγμένη Βουλή και να διορίσει τριακόσιους δικούς του. Όμως, η νεαρή Δημοκρατία δεν κατέθεσε τα όπλα. Βουλευτές και λαός ξεσηκώθηκαν και πήραν τους Σπαρτιάτες στο κυνήγι. Ο Κλεομένης, ο Ισαγόρας κι οι δικοί τους οχυρώθηκαν στην ακρόπολη. Οι ξεσηκωμένοι τους πολιορκήσαν.

Ο Κλεομένης κάθισε και το σκέφτηκε το ζήτημα. Καλή και ωραία ήταν η κυρία του Ισαγόρα αλλά αυτός είχε μπλέξει άσχημα και καμιά όρεξη δεν είχε να βλέπει τους άνδρες του να σκοτώνονται για το ποιος θα έχει το πάνω χέρι στην εξουσία της Αθήνας. Δυο μέρες μετά το κλείσιμό του στον βράχο, ήρθε σε επαφή με τους πολιορκητές για μια έντιμη συμφωνία. Δέχτηκαν να τον αφήσουν να επιστρέψει με τον στρατό του στη Σπάρτη. Μέσα στη σύγχυση, ο Ισαγόρας βρήκε ευκαιρία να το σκάσει αλλά οι οπαδοί του πέρασαν από δίκη και πολλοί καταδικάστηκαν σε θάνατο.

Ο Κλεισθένης ξαναγύρισε θριαμβευτής. Με τις εισηγήσεις του που ψηφίστηκαν χωρίς τροπολογίες, το νέο πολίτευμα, η Δημοκρατία, ολοκληρώθηκε και παγιώθηκε, δίχως αυτό να σημαίνει ότι ξεπέρασε και τους κινδύνους.

Στη Σπάρτη, ο Κλεομένης δεν μπορούσε να χωνέψει ότι την έπαθε κι ουσιαστικά έγινε υποχείριο των Αθηναίων που τον χρησιμοποίησαν για να απαλλαγούν από τον φίλο του Ιππία. Συνεννοήθηκε με τους Βοιωτούς και τους Χαλκιδείς να χτυπήσουν από τα βόρεια, ενώ ο ίδιος με τους Πελοποννήσιους πέρασε τον Ισθμό. Η νεαρή αθηναϊκή Δημοκρατία αποδείχτηκε ατσάλινη. Οι Αθηναίοι νίκησαν στα βόρεια, ενώ η διαμάχη που ξέσπασε στους Πελοποννήσιους, τους απάλλαξε κι από αυτούς. Ο Κλεομένης γύρισε στη Σπάρτη κι οργάνωσε συνέδριο των συμμάχων του. Εκεί, ξεκάθαρα, ανακοίνωσε την πρόθεσή του να παλινорθώσει τον Ιππία. Ο εκπρόσωπος των Κορινθίων, Σωσικλής, πήρε τον λόγο κι άρχισε να αγορεύει ώρες ατέλειωτες. Το ζουμί των όσων είπε στους Σπαρτιάτες ήταν απλό:

«Αν σας αρέσει τόσο πολύ η τυραννίδα, εφαρμόστε την πρώτα στη Σπάρτη και μετά προσπαθήστε να την επιβάλετε και αλλού».

Το συνέδριο διαλύθηκε. Ήταν το 506 π.Χ. Ο Κλεισθένης έζησε τιμημένος την υπόλοιπη ζωή του. Η κόρη του Αγαρίστη παντρεύτηκε τον Ξάνθιππο. Στα 490 π.Χ. το ζευγάρι ευτύχησε να αποκτήσει ένα γιο. Ήταν ο Περικλής, ο άνθρωπος που οδήγησε την Αθήνα στον χρυσό της αιώνα.

Ο Περικλής (490 – 429 π.Χ.) ήταν μόλις τριών χρόνων, όταν έγινε η μεγάλη μεταρρύθμιση, αυτή που σήμερα ούτε να τη διανοηθούμε μπορούμε. Από τον καιρό του Κλεισθένη, οι Αθηναίοι είχαν χωριστεί σε δέκα φυλές, μια κατάσταση που κατάργησε στην πράξη τα σόγια. Στα 487 π.Χ., οι Αθηναίοι αποφάσισαν να προχωρήσουν στο σύστημα των «κληρωτών εκ προκρίτων». Που σήμαινε τρελά πράγματα: Καθορίστηκε καθένας από τους εννέα άρχοντες να προέρχεται εκ περιτροπής από διαφορετική φυλή, με τη δέκατη να δίνει τον γραμματέα των Θεσμοθετών, ώστε όλες κάποιον δικό τους να έχουν. Έτσι, η Α φυλή έδινε τη μια χρονιά τον επώνυμο, την άλλη τον πολέμαρχο κ.λπ.

Το θέμα όμως δεν τελείωνε εκεί. Σημασία είχε το πώς αποκτούσε κάποιος την πολυπόθητη θέση: Σε κάθε φυλή γινόταν ψηφοφορία για τη θέση που έπρεπε να καλυφθεί και από την κάλπη αναδεικνύονταν δέκα, αυτοί που οι ψηφοφόροι προτιμούσαν. Από τους δέκα, όμως, μόνον ένας έπαιρνε το αξίωμα: Αυτός που κληρωνόταν! Με το ίδιο σύστημα εκλέγονταν και οι βουλευτές. Με τους δεινόσαυρους της πολιτικής, τον «αριστοκράτη» Αριστείδα και τον

«δημοκράτη» Θεμιστοκλή να αμιλλώνται στην ψήφιση νόμων που έκαναν πιο πλατιά και πιο γνήσια τη νεαρή Αθηναϊκή Δημοκρατία.

Ο Αριστείδης πέθανε το 468 π.Χ., σε ηλικία 78 χρόνων. Ο Θεμιστοκλής τον ακολούθησε στον τάφο, στα 461 π.Χ., σε ηλικία 64 χρόνων αλλά τα δέκα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε στη Μαγνησία, καθώς και ο ίδιος κάποια στιγμή εξοστρακίστηκε, όπως είχε γίνει και με τον μεγάλο αντίπαλό του. Βοήθησε σ' αυτό και ο Κίμων, γιος του νικητή της μάχης του Μαραθώνα, Μιλτιάδη, και συνεργάτης του Αριστείδη. Ο Κίμων ήρθε στα πράγματα για ένα αρκετό διάστημα αλλά κι αυτός εξοστρακίστηκε, στα 465 π.Χ., με ενέργειες του Περικλή. Ξαναγύρισε, όπως παλαιότερα και ο Αριστείδης, αλλά πέθανε σε μια εκστρατεία, στα 449 π.Χ. Η Αθήνα ήταν πια έτοιμη να δεχθεί την προσωπικότητα του μεγάλου Περικλή.

Όσο κι αν φαίνεται περίεργο, στα νιάτα του ο Περικλής φοβόταν τον λαό. Κι επειδή ήταν πλουσιόπαιδο, από μεγάλο τζάκι και με ισχυρούς φίλους, έτρεμε μήπως προκαλέσει τον φθόνο και βρεθεί θύμα εξοστρακισμού, καθώς η πείρα έλεγε πως δεν χρειαζόνταν και πολλά, για να βρεθεί κάποιος στην εξορία με την ψήφο του λαού. Οπότε, το φάρμακο ήταν η μη ανάμειξη στην πολιτική. Αυτός όμως ο άνδρας που φοβόταν την ψήφο του λαού, αψηφούσε τα όπλα των εχθρών: Έγινε διάσημος για το ρίσκο που έπαιρνε στις μάχες και για τη γενναιότητά του!

Αναγκαστικά, η μοίρα οδήγησε τα βήματά του στον πολιτικό στίβο, στα 463 π.Χ. Παρ' όλο που αποστρεφόταν τα πλήθη, προσχώρησε στη δημοκρατική παράταξη, επιλέγοντας «αντί των πλουσίων και ολίγων τους φτωχούς και πολλούς», όπως γράφει ο Πλούταρχος. Η επιλογή του αυτή συνοδεύτηκε από αλλαγή συνηθειών, καθώς με τίποτα δεν ήθελε να προκαλέσει. Έτσι, όταν βρισκόταν στο άστυ, ακολουθούσε τον ίδιο πάντα δρόμο, αυτόν που οδηγούσε στην αγορά και στο βουλευτήριο. Και κατάργησε την παρουσία του σε δείπνα και συμπόσια.

Σε όλη τη διάρκεια της πολιτικής του σταδιοδρομίας, γράφει ο Πλούταρχος, ποτέ δε δέχτηκε πρόσκληση σε γιορτή, εκτός από τη φορά που παντρευόταν ένας ξάδερφός του. Αλλά και τότε, μετά την τελετή, έφυγε, χωρίς να μείνει στο τσιμπούσι. Κι όλα αυτά, επειδή πίστευε ότι η συμμετοχή σε δεξιώσεις μειώνει το κύρος, ενώ στις συναναστροφές και στα συμπόσια δύσκολα μπορεί να διαφυλαχτεί η σοβαρότητα.

Μια άλλη συνήθειά του ήταν το ότι απέφευγε τη συνεχή επικοινωνία με τον λαό και σπάνια έπαιρνε τον λόγο, παρ' όλο που αποδείχθηκε δεινός ρήτορας. Οι παρεμβάσεις του

αφορούσαν μόνο μεγάλα ζητήματα της πολιτείας. Εκείνα που θεωρούσε καθημερινά ή χωρίς μεγάλη σημασία, τα ανέθετε σε άλλους, βάζοντας γνωστούς του ρήτορες να αγορεύσουν, αντί για κείνον. Για να γίνει κατανοητό, όμως, τι για τον Περικλή δεν ήταν υψίστης σημασίας ζητήματα, αρκεί να αναφερθεί η κατάλυση των εξουσιών του Αρείου Πάγου: Την ανέθεσε στον φίλο του, ρήτορα Εφιάλτη. Με δική του πρόταση όμως καθιερώθηκε η αμοιβή όσων ασχολούνταν με τα κοινά, κάτι σαν τη βουλευτική αποζημίωση. Και με δική του πρόταση, η πολιτεία πλήρωνε τα θεωρικά, το εισιτήριο κάθε θεατή στο θέατρο.

Το πόσο σοβαρή ή όχι ήταν αυτή η «ρύθμιση», φαίνεται από τα λόγια του Πλάτωνα, που ενοχλήθηκε κι έγραψε ότι με τον τρόπο αυτό, ο Περικλής πρόσφερε άφθονο κι ανέρωτο το κρασί της ελευθερίας. Έδωσε δηλαδή την άδεια στους πολίτες να μπεκρουλιάζουν.

Αυτός ο περίεργος άνθρωπος, ο επονομαζόμενος «κεφάλας», καθώς έκρυβε το τεράστιο κρανίο του στην περικεφαλαία με την οποία τον έχουμε συνηθίσει, οδήγησε την Αθήνα στον χρυσό αιώνα της άμεσης Δημοκρατίας, των γραμμάτων, της Τέχνης και του πολιτισμού. Είναι ο ίδιος που προκάλεσε τον καταστροφικό Πελοποννησιακό πόλεμο, θύμα του οποίου ήταν κι αυτός και τα παιδιά του: Πέθαναν στον μεγάλο λοιμό που έπληξε την πόλη στα 429 π.Χ.

Τα Προπύλαια, ο Παρθενώνας και ο Ναός της Απτέρου Νίκης στον ιερό βράχο κτίστηκαν και στολίστηκαν στην εποχή του.

(Έθνος, 22.4.1997) (τελευταία επεξεργασία, 2.2.2009)